

OSMANLI DEVLETİNDE LONCA TEŞKİLATI YAPISI VE YÖNETİM DÜŞÜNCESİ İLE KARŐILAŐTIRILMASI

Doç. Dr. Halil Emre Akbaő

Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF

Doç. Dr. Serdar Bozkurt

Yıldız Teknik Üniversitesi İİBF

Kübra Yazıcı

Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

YL Öğrencisi

ÖZ

Bu çalışmada; Osmanlı Devleti'nin imparatorluğa dönüşmesiyle birlikte farklı tebaadan halkın da ticaret yapabilmesine olanak sağlayan lonca teşkilatının, yönetsel ve mali yapısı üzerine değerlendirmelerde bulunulmuştur. Lonca teşkilatı, aslında Anadolu'daki esnafılık teşkilatı olan Ahilik'in devamı niteliğinde de düşünülebilir. Yalnız gerek ekonomik ve sosyal yapısının büyüklüğü gerekse nüfus alanının genişliği nedeniyle farklı fonksiyonları da yerine getiren bir niteliğe sahiptir. Bu çerçevede çalışma günümüze kadar henüz yeterince açıklığa kavuşturulmamış olan günümüz işletmecilik ve yönetim anlayışının bilimsel temelleri ile Ahilik yapısını da karşılaştırmaktadır. Ayrıca Lonca teşkilatının ekonomik oluşumunun muhasebe temelli yapısı üzerine çalışmada değerlendirmeler yapılmaktadır. Son olarak çalışma Ahilik Teşkilat yapısından, Lonca Teşkilatına ve daha sonrada Gedik Teşkilatına geçişin unsurlarını açıklamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Lonca Teşkilatı, Ahilik, Gedik, Yönetsel ve Mali Yapı

Jel Kodu: M10, N85

Makale Geliş Tarihi : 10.04.2018

Yayın Kurulu Kabul Tarihi : 13.06.2018

COMPARISON WITH THE MANAGEMENT THOUGHT AND THE GUILD ORGANIZATION STRUCTURE AT THE OTTOMAN GOVERNMENT

ABSTRACT

In this study; the Guild and its structure which allow the local people and different community to trade, with the transformation of the Ottoman Empire into an emperorship were evaluated. The Guild Organization can also be considered as the continuation of Ahi Community, which is actually an artisan organization in Anatolia. However, because of both the size of the economic and social structure and the wideness of the population area also carry out different functions. This framework also compares the scientific foundations of contemporary business and management understanding with the Ahi Community structure that has not yet been sufficiently clarified to until today. In addition, evaluations are made in working on the accounting-based structure of the economic formation of the Guild Organization. Finally, the study explains the elements of the transition from the Ahi Community to the Guild Organization and then to the Breach Organization.

Keywords: Guild Organization, Ahi Community, Breach Organization, Administrative and Financial Structure

Jel Code: M10, N85

1. GİRİŞ

İşletmecilik alanı ile ilgili araştırmaların Sanayi Devrimi ile birlikte hız kazandığı bilinmektedir. Bu devrim ile birlikte ortaya çıkan kitlesel üretim tipi ve sermaye artışı ile birlikte büyük çaplı organizasyonların kurulması söz konusu olmuştur. Büyük organizasyonlar ile birlikte görülen hiyerarşik örgütlenme yapısı içinde bireyler makine şeklinde görülmeye başlanmıştır. Klasik Yönetim düşüncesinde ifade edilen bu durum ve süreç, günümüzde insan odaklı daha modern organizasyon yapılarına evrilmeye başlamıştır.

Sanayi devriminde görülen kitlesel üretim yerine, Osmanlı İmparatorluğu döneminde görülen Lonca Teşkilat yapısı ve Anadolu Selçukluları dönemindeki Ahilik Teşkilatı daha çok esnaf odaklı mahalle tipi bir organizasyon yapısını ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda çalışmanın amacı, tarihsel süreç içerisinde Lonca teşkilatının yönetsel ve mali yapısını ortaya koyarak toplumsal faydaları hakkında bilgi sunmaktır. Ayrıca çalışma, Lonca teşkilatındaki örgütlenmelerin işletmeciliğe etkisini gösterebilmesi bakımından önemlidir. Bu nedenle de işletmecilik ve tarih alanlarını birleştirmesi açısından da disiplinler arası bir nitelik taşımaktadır.

Çalışmada öncelikle Ahilik Teşkilatı'ndan Lonca yapısına geçişten söz edilecektir. Ardından Lonca teşkilatının yapısından bahsedilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise Lonca Teşkilatının Gedik yapısına dönüşümünden bahsedilerek, bu yapıların yönetsel ve toplumsal etkilerine değinilecektir.

2. AHİLİK TEŞKİLATININ DOĞUŞU VE YAPISI

2.1. Fütüvvet Anlayışından Ahilik Teşkilatı'na Geçiş

Ahilik teşkilatının net olarak tanımlanabilmesi için fütüvvet anlayışından bahsetmek gerekmektedir. Arapça bir sözcük olan fütüvvet, İslam'da olan ve güzel özellikler için kullanılan bir kavramdır. Bu doğrultuda, gençlerin bir disiplin içerisinde yetiştirilmesi için kurulan fütüvvetler zamanla örgütlü bir yapı haline gelmişlerdir (Güvemli, 1995: 398). Bu yapıya ilişkin kuralların yer aldığı fütüvvetnameler ise; fütüvvetin amacının, esaslarının, kuruluşunun, ilkelerinin, özelliklerinin ve şartlarının yer aldığı üyeler için yönetmelik görevi gören eserlerdir (Ülgener, 1981: 89). Tasavvufun da etkisiyle oluşan fütüvvetnameler hem ticari hem de sosyal yaşamı düzenler nitelikte özelliklere sahiptirler. Fütüvvetnamelerde; yalan söylememek, emanete sahip çıkmak gibi sosyal hayatı düzenleyen kuralların yanı sıra alım satım işlerinde alıcılara zarar verecek tutumların önüne geçilmesini sağlayacak ticari ilkeler de mevcuttur. Bu nedenle, ahilik teşkilatına giriş ve teşkilat içerisindeki düzenlemeler fütüvvetnamelerde yer alan kurallardan bazılarına göre gerçekleştirilmektedir (Güvemli,

1995: 398-399). Her ne kadar ahilik teşkilatı ile fütüvvet teşkilatının büyük benzerlikler taşıdığı ve bu nedenle devamı niteliğinde olduğu söylene de iki kurum da gerçekleştirdikleri fonksiyonlar bakımından birbirlerinden farklılaşmaktadır (Çağatay, 1989: 21-24). Çünkü, fütüvvetnamelerin sosyal içeriği daha yoğundur, mesleki bir nitelik taşımazlar ve ticari ilişkileri düzenleyebilecek bölümleri oldukça azdır. Ayrıca fütüvvetnameler, Ahi teşkilatlarının önemini yitirip yerini Gedik'lere bıraktığı dönemde de etkisini sürdürmüştür (Güvemli, 1995: 399-400).

2.2. Ahilik Kavramı ve Gelişimi

Arapça bir sözcük olan “ahi” kardeşim anlamına gelmektedir. Bununla birlikte, Fransız Türkolog J. Deny “ahi” sözcüğünün başka kökenden gelip gelmediğini araştırmış ve bunun sonucunda; “ahi” sözcüğünün yiğitlik, misafirperverlik, eli açıklık anlamlarına gelen akı sözcüğünden türediğini ortaya koymuştur (Çağatay, 1989: 43-44).

Ahi Evran ismiyle tanınan İranlı Şeyh Nasirüddin Mahmud, ahlaki bilgiler veren Fütüvvet yapısından faydalanarak Ahi Teşkilatı'nı kurmuştur. Ahi Evran, kurmuş olduğu Ahi Teşkilatı'nın başkanı ve aynı zamanda “Ahi Babası”dır. Ahi Teşkilatı, kurulduğu ilk dönemlerde ayakkabı ve saraç gibi birkaç esnaf kolunun örgütlenmesinden oluşmaktaydı. Ahi Evran, Kayseri’de açtığı debbağ (deri) dükkânı sayesinde dükkân çevresinde bulunan esnaf ve sanatkârlar arasında Ahilik’in yaygınlaşmasını sağlamıştır. Ekonomik hayatı düzenleyen Ahilik, bireylerin meslek sahibi olmalarını ve iktisadi şartlarının iyileşmesinde önemli rol oynayarak zamanla Anadolu'nun birçok şehrinde ve köyünde hızla gelişmiştir (Gündüz, Kaya ve Aydemir, 2012: 39; Akgündüz, 2014: 11-12).

Ahilik kavramı, ekonomik ve toplumsal dinamikler sonucunda ortaya çıkmıştır. Uzun yıllar boyunca göçebe yaşam tarzını benimsemiş olan Türkler, Anadolu’da yerleşik hayata geçtikten sonra bölgede bulunan Rum ve Ermeni esnaflar tarafından dışlanmışlardır. Bu nedenle, Türk esnaf ve sanatkârlarının kendi içlerinde birleşerek hareket etmeleri ile birlikte ahilik kavramı ortaya çıkmıştır (Çağatay,

1989: 5). Moğol istilasının da Anadolu'da Ahiliğın kurulmasındaki rolü oldukça fazladır. İstilalar sonucunda Anadolu'ya göç eden esnaflar kendi aralarında bir dayanışma ortamı yaratabilmek için Anadolu'nun her yerinde Ahi Teşkilatları oluşturmaya çalışmışlardır (Arslan ve Şanlı, 2013: 27). Ayrıca, ahilik kavramının ortaya çıktığı dönemde Anadolu'ya gelen Türkler ulaşımın zor, yolların ise güvensiz olduğu bir ortam ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu dönemde Ahiler; misafirperverlik, yardımseverlik gibi özellikleri ile Anadolu'da oluşturdukları küçük tekkelerle (zaviye) içinde buldukları topluma yardımcı olmuşlardır (Arı, 2008:5).

Ahilik; 13. yüzyılda Anadolu'da kurulan, belirli ilke ve kurallar çerçevesinde gelişen esnaf ve zanaatkârlar topluluğudur. Her ne kadar Ahilik'in kökenlerinin fütüvvet yapısına dayandığını belirtenler olsa da ahilik kavramını Anadolu Türkleri şekillendirmiştir. Yani Ahilik, Anadolu Türklerine ait bir kurumdur (Çağatay, 1989: 44).

Sosyal fayda sağlamayı amaçlayan Ahilik sıklıkla esnaflar tarafından kurulan ve toplumun ekonomik hayatını doğrudan etkileyen sivil bir organizasyon olarak karşımıza çıkmaktadır. Günümüzdeki ekonomik ve iş hayatını düzenleyen kurumlarla karşılaştırıldığında; Ahilik organizasyonunun hemen hemen aynı fonksiyonları yerine getirdiğini söylemek mümkündür. Sözkonusu fonksiyonlar ve günümüzde bu fonksiyonları yerine getiren kurumlar şu şekilde sıralanabilir; sektörel ve işletmelerle ilgili sorunları çözmeyi amaçlayan sanayi ve ticaret odaları, işçi ve işveren ilişkilerini düzenlemeyi amaçlayan işçi ve işveren sendikaları, tekelleşmeyi önlemeyi amaçlayan rekabet kurumu, mal ve hizmetlerin kalitesini kontrol ederek tüketicileri korumayı amaçlayan kalite standartları kurumlarıdır. Bu açıdan Ahilik, birçok modern organizasyonla benzer bir örgütsel yapıya sahip olan ve benzer görevleri yerine getiren bir kurumdur (Mamuti, 2013: 241).

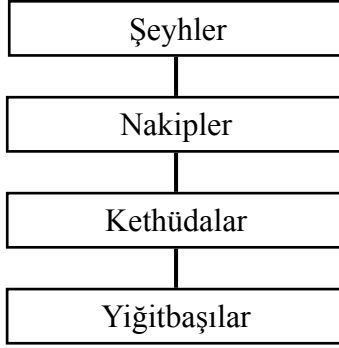
2.3. Ahi Teşkilatlarının Yönetimi

Ahi Teşkilatı'nda yer alan her esnaf grubunun başında esnaflar arasında ve devletle ilişkileri düzenleyen, esnafa hammadde

sağlayan, hammaddeyi eşit bir biçimde dağıtan, mesleki eğitiminden sorumlu, esnafın aldığı ücreti ve sattığı malın kalitesini kontrol eden, verginin toplanmasına yardım eden ve belirlenen fiyata (narh) uyulup uyulmadığını tespit eden yöneticiler bulunmaktadır. Bu yöneticilerin aldıkları unvanlar, yöneticilerin başında buldukları esnaf teşkilatının gerçekleştirdiği işe göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin; Ahilik Teşkilatı'nda Debbağ (Deri) esnafının başında bulunan yöneticilere "Ahi Baba"; Bakkal esnafının başında bulunan yöneticilere "Bazar Başı"; Berber esnafının başında bulunan yöneticilere "Kethüda"; Ekmekçi esnafının başında bulunan yöneticilere "Ekmekçi Başı"; Kuyumcu esnafının başında bulunan yöneticilere ise "Kuyumcu Başı" denmekteydi. Bazı esnaf teşkilatlarında bu yöneticilerin dışında onlara destek veren kethüda, yiğitbaşı ve duacı gibi yardımcıları da bulunmaktaydı (Özdemir, 1986: 162-163). Bu doğrultuda, Ahi Teşkilatının hiyerarşik yapısına ilişkin yapılan sınıflandırma Şekil 1'de görülmektedir. Ahi Teşkilatını oluşturan yöneticiler dört temel gruptan oluşmaktadırlar: (Güvemli, 1995: 401-402).

- *Şeyhler*: Ahi Teşkilatının başında devlet ile üretici ve/veya satıcı arasındaki ilişkileri düzenleyen şeyhler bulunmaktadır. Esnafları temsil eden bu kişiler üreticiye hammadde sağlamaktan ve ustalığa geçiş gibi törenlerini yönetmekten sorumludurlar.
- *Nakipler (Şeyh yardımcısı)*: Nakipler şeyhin olmadığı zamanlarda şeyhi temsil etme yetkisine sahiptirler ve aynı zamanda şeyhin yardımcısı konumundadırlar. Esnafı kontrol eden nakipler aynı zamanda toplantılarda ve merasimlerde dua okumakla görevlidirler.
- *Kethüdalar(Kahya)*: Seçildikten sonra kadının onaylaması ile göreve gelen kethüdalar esnafların gerçekleştirdiği bütün işleri gözlemlemektedirler. Bununla birlikte, bir kişinin kethüda seçilebilmesi için en az üç usta yetiştirmiş olması gerekmektedir. Kethüdalar; esnaf arasında çıkan sorunları çözmekten, esnaflık ruhsatını vermekten, gerektiğinde esnafa ceza uygulamaktan ve ustalığa geçiş töreni düzenlemekten sorumludurlar.

- *Yiğitbaşılar*: Yiğitbaşılar, esnafın herhangi bir durumda ilk başvurdukları kişilerdir. Kethüdaların yardımcısı sayılabilecek yiğitbaşılar kadının onaylaması ile göreve gelmektedirler. Yiğitbaşılar yeni dükkân açacaklara sermaye sağlama konusunda yardımcı olan orta sandığı (Durak ve Yücel, 2010: 166) yönetme ve fiyat belirleme gibi mali işleri yönetmektedirler. Ayrıca mahkemelerde kethüda ile birlikte esnafı temsil eden yiğitbaşılar alınan hammaddeleri de esnaf arasında paylaştırmakla yükümlüdür.

Şekil 1. *Ahi Teşkilatının Hiyerarşik Yapısı*

2.4. Ahi Teşkilatının Toplumsal Faydaları

Ahi Teşkilatı; ticari, askeri ve siyasi birçok fayda sağlayarak günlük yaşamın düzenlenmesinde önemli rol oynamıştır. Ahilik Teşkilatı, kalfa-usta ilişkisini geliştirerek kalfaların hem mesleki hem de ahlaki yönden gelişmelerini sağlamıştır. Teşkilatın, üreticilere yönelik yaptığı düzenlemelerin yanı sıra üreticiler ile tüketiciler arasındaki ilişkileri belirleyen ve her iki tarafı da kazançlı çıkaracak düzenlemeleri de bulunmaktadır. Ayrıca, dönemin şartları itibari ile zorlu ve güvenli olmayan yollarda ilkel ulaşım araçları ile gerçekleştirilen seyahatler ülkenin her yerine açılan zaviyeler sayesinde kolaylaşmıştır. Ahi Teşkilatı yalnızca ticari yaşamı düzenlemekle kalmamış gençleri askeri güce destek olmaları amacıyla örgütleyerek devlete askeri fayda da sağlamıştır. Ahi Teşkilatı'nın etkili olduğu alanlardan biri de siyasi

ortamdır. Osmanlı'nın Anadolu'ya gelişi ve ilk dönemini anlatan Hadikatü's Salatin isimli eserde de belirtildiği gibi Ahiler, Anadolu'da birçok şehirde ve kasabada Selçuklulara yardımcı olmuşlardır (Çağatay, 1989: 90-91). Ahiler, Bizans topraklarını ele geçirdiğinde düzensiz bir yapı ile karşılaşan Selçuklulara düzeni yeniden tahsis etme konusunda destek olmuşlardır. Ahi Teşkilatı bunlar dışında Osmanlı Devleti'nin kurulmasında da etkin rol oynamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti yıkıldıktan sonra Anadolu'da Osmanoğulları gibi birçok beylik kurulmuştur. Ahi şeyhi Şeyh Edebali, Osmanlı Devleti'nin kurucusu olan Osman Bey'in kayınbabasıdır. Bu nedenle Ahilerin Osmanlı Beyliği ile ilişkileri oldukça iyi düzeydeydi (Arı, 2014: 43-46). Osmanlı Devleti'nin kurulması sürecinde Ahi Teşkilatı'nın önemini vurgulamak isteyen Giese, Ahilerin Osmanlı Beyliği'ne devlet kurmalarını sağlayacak askeri birlik sunduklarını belirtmiştir (Werner,1986, 132). Bunun sonucunda Ahiler, birçok Osmanlı padişahı tarafından da desteklenmiştir. I. Murad döneminde ahilerin "şehir ahileri" ismi ile atanmaları buna örnek olarak gösterilebilir (Çağatay, 1989: 91).

Ayrıca Ahi Teşkilatının, toplam kalite ve standartlaşma gibi yönetsel süreç ve kontrollere benzer uygulamalar ortaya koyduğu ve lonca ile gediklerin oluşumu gibi pek çok organizasyonel konuda da etkisinin oldukça fazla olduğu görülmektedir (Akgöz ve Ercan, 2017: 53). Ahilikte üretimin her aşaması kalfaların ve ustaların sorumluluğundadır. Yani mallar, üretim sürecinden nihai tüketicinin eline ulaşana kadar sürekli kontrol edilmektedir (Gündüz, Kaya ve Aydemir, 2012: 40-41). Bu da ürünlerde kaliteyi ve standartlaşmayı beraberinde getirmektedir.

2.5. Ahi Teşkilatı'ndan Loncaya Geçiş Süreci

Osmanlı Devleti ekonomisi, devletçi politikalar çerçevesinde özel teşebbüse izin vermektedir. Bu açıdan Osmanlı Devleti kendine özgü bir piyasa ekonomisi oluşturmuştur. Sermaye birikimi, Batı'ya özgü bir kavramdır. Osmanlı Devleti'nde ise, sermayenin belirli bir kesimde toplanmasını engelleyecek politikalar uygulanmıştır. Osmanlı Devleti'nin sermaye birikimine izin vermemesi Sanayi Devrimi'nin

neden Osmanlı Devleti'nde gerçekleşmediğini gösterir niteliktedir (Bosnalı, 2004: 39-40). Bireylerin sermaye birikimlerinin artması ile birlikte ise *lonca isimli örgütlenmelere geçiş* başlamıştır.

3. ESNAF ÖRGÜTLERİ: LONCALAR'A GEÇİŞ

3.1. Lonca Kavramı

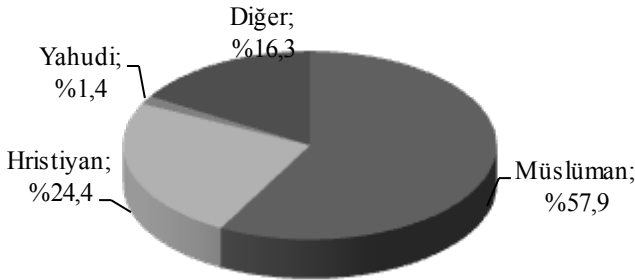
Ahi Teşkilatları zamanın gereklerine göre farklı özellikler kazanarak lonca isimli esnaf örgütlerine dönüşmüşlerdir. Bu şekilde ortaya çıkan loncalar uzun yıllar boyunca Osmanlı ekonomisinin temel yapıtaşını oluşturmuşlardır. Lonca sözcüğü, İtalyanca Lociye Loggiya; Fransızca Loj (Loge) kelimelerinden türetilmiştir (Özdemir, 1986:160). İlk dönemlerde lonca ismi ihtiyacı olan kişilere hammaddelerin verildiği yer olarak adlandırılrsa da lonca aslında aynı mesleğe sahip kişilerin bir şeyh ve pir'in denetimi altında bir araya geldikleri yeri ifade eden bir kavramdır (Gürata, 1975: 96). Lonca, esnaf arasında dayanışma sağlamak amacıyla kurulan ve devlet denetimi altında olan organizasyonların bulunduğu yere verilen isimdir. Demirciler Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı gibi farklı çarşılarda faaliyet gösteren esnafın loncaları da kendi isimleriyle adlandırılmaktadır. Ayrıca her loncanın üzerinde kendi simgesinin yer aldığı bir bayrağı bulunmaktadır (Yazıcı,1996:156).

3.2. Ahi Birlikleri ile Lonca Teşkilatları Arasındaki Farklılıklar

Osmanlı Devleti'nde değişen iktisadi yapı ile birlikte sermaye birikiminin oluşmaya başlaması ve sınırların genişlemesi ile Müslüman olmayan toplulukların da Osmanlı ticaretinde yer alması Türklerin egemen olduğu Ahilik Teşkilatı'nı yetersiz kılmaya başlamıştır. Azınlık esnafının taleplerinin de artması ile birlikte Ahilik Teşkilatı yerini Lonca Teşkilatı'na bırakmıştır (Güvemli, 1998: 69). Buradaki dönüm noktası İstanbul'un fethidir. Fetih ile birlikte lonca teşkilatının tam anlamıyla faaliyete geçmesi 15.yüzyıl olarak düşünülebilir. Çünkü Ahilik Teşkilatı, aynı dine sahip kişilerden yani Müslümanlardan oluşmaktadır. Fakat Osmanlı'nın bu döneminde bir esnaf veya zanaatkâr örgütlenmesinin içerisinde farklı dinlere mensup yani gayrimüslim olan kişiler de

bulunmaktaydı. Sinop'ta kuyumculuk mesleğine sahip bir Müslüman bulunurken dört gayrimüslimin bulunması; kalaycılık mesleğine sahip bir Müslüman bulunurken bir de gayrimüslim vatandaşın bulunması ve buna benzer örneklerin tüm Osmanlı topraklarında görülmesi Ahi Teşkilatı'ndaki homojen yapı ile esnaf veya zanaatkâr örgütlenmelerinin yaşamlarını devam ettirememelerine neden olmuştur (Güler, 2000: 128-129). Bu doğrultuda loncalar, gayrimüslim halkın Ahi Teşkilatı yerine Lonca Teşkilatına üye olması dışında fütüvvet ve ahiliğin devamı niteliğinde görülmektedir (Kılınç, 2012: 70). 17. yüzyılın İstanbul'una bakılacak olursa loncaların büyük bir çoğunluğunu (%57,9) Müslümanların oluşturduğu görülmektedir. Bu dönemde Hristiyanlar loncaların %24,4'ünü; Yahudiler loncaların %1,4'ünü oluşturmaktaydı. %16,3'lük kısım ise bu üç din dışında kalan loncalardan oluşmaktadır (Şekil 2) (Kuran, 2010: 78).

Şekil 2. *İstanbul Loncalarının Dini Bileşimi*

Kaynak: Kuran, T. (Ed.). (2010). *Mahkeme kayıtları ışığında 17. yüzyıl İstanbul'unda sosyo-ekonomik yaşam: Guilds and guildsmen. Communal affairs of Christians and Jews. Foreigners* (Vol. 1). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 78.

Her ne kadar Lonca Teşkilatı, Fütüvvet ve Ahi geleneğinin devamı gibi görünse de teşkilatın kendine has çok sayıda kural ve ilkeleri bulunmaktadır. Mesleğe sadakat, gelenek ve göreneklere bağlılık gibi çeşitli ahlaki kurallara sahip olan loncalarda, Lonca heyetlerinin aldığı kararlara uymayanlar para cezası, loncadan çıkarılma, gerçekleştirilen

sanattan alıkonulma gibi ağır cezalarla karşılaşılabirler. Gerçekleştirdiği sanattan alıkonulan bir kişi hiçbir yerde çalışamaz hale gelmektedir (Gürata, 1975: 97-98). Ayrıca Lonca Teşkilatı, örgütlenmeye giriş konusunda Ahi Teşkilatı'nın koymuş olduğu mesleğe giriş engellerini ortadan kaldırmıştır. Lonca Teşkilatı'na girişte herhangi bir dine veya tarikata bağlı olma koşulu aranmamaktadır. Esnaf ve zanaatkâr hangi dine mensup olurlarsa olsun Lonca Teşkilatına dahil olabilmektedir. Esnafların bir araya gelerek tartıştıkları, görüşme yaptıkları alanlara lonca ismi verildiği için örgütlenmenin adı Lonca Teşkilatı olarak belirlenmiştir (şen, 2002: 28).

3.3. Loncaların Oluşturulması

Lonca sistemi içerisinde mevcut loncaların yanı sıra gerekli koşulların sağlanması durumunda yeni loncalar da kurulabilmektedir. Kurulmak istenen yeni lonca uzmanlık gerektiren farklı bir zanaat dalında ise kadıya yeni lonca kurma talebi bildirilmektedir. Halkın talep ettiği yeni bir malın üretimine başlanması gerektiğinde oluşturulacak lonca yeterli işgücü ve sermaye birikimine sahipse merkezi devletin onayı durumunda yeni bir lonca kurulabilmektedir. Oluşturulan yeni lonca öncelikle kendi faaliyetlerine benzer faaliyet sürdüren daha köklü ve eski bir loncaya yamak olarak bağlanmaktadır. Fakat özellikle Osmanlı Devleti'nin loncalardan almış olduğu avarız isimli verginin ödenmesi konusunda güçlü ve eski loncalar ile yamak loncalar arasında anlaşmazlıklar ortaya çıkabilmektedir. Eski loncalara göre ekonomisi daha zayıf olan yamak loncalar, avarız vergisini ödeme konusunda eski loncaların baskısı nedeniyle çeşitli sorunlar yaşadıkları için kısa sürede yamak lonca olmaktan kurtulup vergilerini eski loncalardan bağımsız olarak ödemek istemekteydiler (Çelik, 2004: 63-65).

3.4. Lonca Teşkilatında Rekabet

Lonca Teşkilatı'nda önceden belirlenen esnafaların uyması gereken fiyat tespiti ve işçilik standardının belirlenmesi gibi çeşitli düzenlemeler bulunmaktadır (Cohen, 2001: 191). Çünkü Osmanlı Devleti'nin iktisadi görüşü çatışma ve rekabeti değil; dayanışmayı temel

almaktadır. Bu nedenle ticari hayattaki çatışmayı en aza indirebilmek için ücret, fiyat gibi konularda mümkün olduğu sürece rekabetten kaçınmaya çalışılmıştır (Bursa Şeriye Sicili, Bölüm-83:76'dan aktaran; Çiftçi, 2004:22). Bu rekabetten kaçınmacı yaklaşım aslında bireysel düzeyde de yönetim-organizasyon ve örgütsel davranış alanlarında sıklıkla dile getirilen ve insan ilişkileri yaklaşımının da ortaya çıkışına yardımcı olan Hawthorne araştırmalarının sonuçlarına benzer niteliktedir. Bu araştırmanın sonuçlarından biri; çalışanların rekabetten kaçındıklarını ve kendi aralarında işbirliğini ön plana çıkardıklarını vurgulamaktadır (Baransel, 1993:256). Ayrıca toplum kültürü üzerine çalışmaları ile tanınan G.Hofstede, 1980 yılında gerçekleştirdiği araştırmasında, toplumsal kültürün; güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, bireycilik-kollektivizm ve dışil-eril yaklaşım şeklinde dört boyuttan oluştuğunu ortaya koymuştur (Hofstede,1984:83). Bu boyutlardan biri olan bireycilik-kollektivizmde işbirliği kavramına atıfta bulunmaktadır. Lonca teşkilatlarının temelini dayanışmaya ve işbirliğine dayanması esnaf örgütlerinde bireysellik derecesinin düşük, kolektivizmin (toplulukçuluk) yüksek olduğunun bir göstergesi olarak düşünülebilir.

Ayrıca, mevcut lonca örgütlenmeleri içerisinde mesleğini kötüye kullananlar cezalandırılmaktadır. Örneğin; dokumacılık mesleğini icra eden bir esnafın önceden belirlenen ölçülerin dışında daha dar veya kısa bir kumaş dokuması durumunda lonca şeyhi dokumacının kumaşını kesip diğer esnafı da ders olması için dağıtarak hata yapan esnafı cezalandırırdı. Verilen ceza hatalı esnafın dükkânının kapatılmasına ve hatta o esnafın bir daha dükkân açamamasına kadar gitmektedir (Demirci, 2003:141). Osmanlı Devleti Lonca Teşkilatlarını koruyabilmek adına Loncaların ürettiği yerli ürünler ile rekabet edebilecek her türlü ürünün ithalatını yasaklamıştır. Bu önlem ile devlet içerisinde işsizlik sorununun önüne geçilmeye çalışılmıştır. Ayrıca devletin lonca kiralarnı denetlemesi, sadece gerekli durumlarda loncalara imtiyaz vermesi de oluşabilecek haksız rekabeti önlemektedir (Yazıcı, 1996:162). 17. yüzyılda İstanbul'da rekabetin kısıtlanması konusunda birçok lonca hükmü bulunmaktadır. Bu konuda mevcut 107 hükümden 39'unun dava olduğu görülmektedir (Tablo 1). Bu davaların

%82,1'i yani otuz ikisini davacılar kazanmışlardır. Bu oran loncaların mevcut monopol ayrıcalıklarını koruduğunu göstermektedir (Kuran, 2010: 76-77).

Tablo 1: Rekabet Konusunda Oluşturulan Lonca Hükümlerinin Türlerine Göre Dağılımı

Tür	Sayı
Tescil	47
Dava	39
Resmi Yazışma	21
Toplam	107

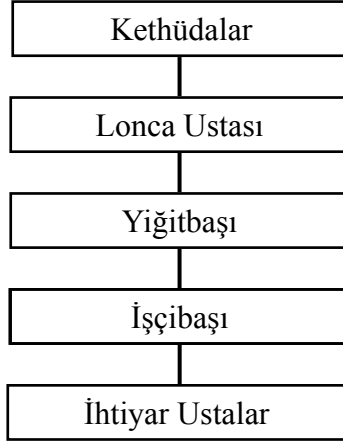
Kayak: Kuran, T. (Ed.). (2010). *Mahkeme kayıtları ışığında 17. yüzyıl İstanbul'unda sosyo-ekonomik yaşam: Guilds and guildsmen. Communal affairs of Christians and Jews. Foreigners* (Vol. 1). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 77.

Lonca örgütlenmelerinde her esnaf grubunda önceden belirlenmiş sayıda usta, kalfa ve çırak bulunmaktaydı. Fakat İstanbul'un fethinden sonra İstanbul'un nüfusunun da artması ile birlikte özellikle daha düşük kalitede olan ürünlere olan talep artmış ve koltukçu esnaf adı verilen lonca teşkilatına dahil olmayan gruplar dükkan açmaya başlamışlardır. Koltukçu esnaf ile lonca teşkilatına bağlı esnafın rekabet içerisine girmesi ile birlikte lonca teşkilatına bağlı esnaf koltukçu esnafın düşük kalitede ürünler ürettiğini belirterek bu esnafı kethüdalar vasıtasıyla devlete şikâyet etmişlerdir. Devlet ise lonca teşkilatına bağlı olan esnafın şikâyetlerini göz önünde bulundurarak koltukçu esnafı ortadan kaldırmıştır (İnalçık ve Arı, 2005: 47).

3.5. Lonca Teşkilatlarının Yönetim Yapısı

Lonca Teşkilatının yönetim yapısı ve örgütlenmeleri; *kethüda, lonca ustası, yiğitbaşı, işçibaşı, ihtiyar ustalar ve idare heyeti* gibi unsurlardan oluşmaktadır. Her esnaf grubu faaliyetlerini gerçekleştirdikleri yere yakın bir handa örgütlenmektedir. Her loncanın kendine has bir bayrağı ve sancağı bulunmaktadır. Lonca yönetim yapısında görülen hiyerarşik yapılanma aşağıdaki şekildedir:

- *Kethüdalar*: Ahilik geleneğinden gelen kethüdalar Ahilik Teşkilatlarında esnaflar arasındaki anlaşmazlıkları giderme görevi üstlenirken lonca kethüdalarının görevi daha ağırdır. Lonca kethüdaları hem esnaf topluluğunun başı hem de devletin temsilcisi durumundadır. Bu nedenle lonca kethüdaları güvenilir, becerikli, işini bilen, adil kişiler arasından esnaf tarafından seçilmektedir. Esnaf grubunun onaylamayacağı herhangi birinin kethüda seçilmesi mümkün değildir (Bayram, 2012: 108; Güvemli, 1995: 69-70).
- *Lonca Ustası*: Lonca'yı temsil eden lonca ustası aynı zamanda loncanın başkanıdır. Lonca ustaları esnaf tarafından sayılan ve sevilen kişiler arasından seçilmektedir (Güvemli, 1995: 70).
- *Yiğitbaşı*: Yiğitbaşı, işçilerin disiplininden ve üretim faaliyetlerinden sorumlu olan işçi temsilcisidir (İnalçık ve Arı, 2005: 50). Devletin herhangi bir müdahalesi olmaksızın esnaf tarafından seçilen yiğitbaşı, kadı tarafından tescil edilmektedir. Esnafların eğitiminde ve lonca sandığının faaliyetlerinde yer alan yiğitbaşının öncelikle dürüst olması beklenmektedir (Güvemli, 1995: 70).
- *İşçibaşı*: İşçibaşı, yiğitbaşının yardımcılığını yapmaktadır. İşçibaşı bunun dışında esnafların ürettiği ve sattığı malların kalitesini kontrol edip standartlara uymayan malların üretilmesini ve satılmasını yasaklayan yani daha çok teknik konularla ilgilenen kişidir (Bayram, 2012: 90; Güvemli, 1995: 70).
- *İhtiyar Ustalar*: İdare heyetinin de içinde yer alan ihtiyar ustalar tecrübe sahibi kişilerdir. İhtiyar ustalar, yiğitbaşı ve işçi başı ile birlikte ürünlerin kalitesinin yüksek tutulmasını ve çırak, kalfa ve usta yetiştirilmesini sağlarlar. Ayrıca zor durumda olan esnafa yardım eden idare heyetinde yer almaktadırlar (Güvemli, 1995: 70). Lonca teşkilatının hiyerarşik yapısı Şekil 3'te sunulmuştur.

Şekil 3. Lonca Teşkilatının Hiyerarşik Yapısı

3.6. Lonca Teşkilatlarının Mali Yapısı

Lonca Teşkilatının faaliyetlerini sürdürebilmesi için Esnaf Sandığı, Esnaf Vakfı, Esnaf Kesesi adı verilen her esnafa ait yardım sandıkları bulunmaktadır. Esnaf loncasında yer alan görevlilerin maaşları, loncanın tamir harcamaları, vergileri ve aidatları yardım sandıklarından karşılanmaktaydı. Bunun dışında yardım sandıklarına bağışlanan para, işini büyütmek isteyen esnafa veya ihtiyacı olan esnafa borç olarak verilirdi. Bu durumda alınan %1 oranındaki nema hayır işlerinde kullanılırdı. Ayrıca, maddi durumu iyi olmayan veya hasta olan esnaflara da yine bu sandıklardan yardım yapılırdı (Gürata, 1975: 108-109). Çalışmaya gücü yeten fakat maddi desteğe ihtiyacı olan “efrad-ı âmîle (lonca teşkilatı içerisinde yer alan ve bir nedenden dolayı etkilenen fert)” ve hastalık, yaşlılık veya sakatlık gibi sebeplerden dolayı çalışamayan “efrad-ı gayri-âmîle (lonca teşkilatında yer almayan ancak bir nedenden dolayı etkilenen fert)” adı verilen kimselere sandıktan yardım yapılabilir. Bu şekilde esnafın sosyal güvenliğinin sağlanması amaçlanmaktadır (Şen, 2002: 29-30). Sandığın gelirleri; esnaftan haftalık veya aylık olarak toplanan aidatlardan; mesleğe girişte, çıraklıktan kalfalığa kalfalıktan ustalığa yükselirken ödenen terfi harçlarından, var olan paranın nemasından ve vasiyetler aracılığıyla yapılan bağışlardan oluşmaktadır. Esnaf sandıklarında;

atlas, yeşil, örme, kırmızı, beyaz ve siyah kese olmak üzere altı farklı hesap türü yer almaktadır. Atlas kesede kıymetli evraklar ile esnaf vakfının yazışma evrakları; yeşil kesede esnaf mülkünün ve vakfa ait tapu senetleri bulunmaktadır. Örme kesede yedek akçe yani vakfın paraları muhafaza edilirken; kırmızı kesede ise nemaya verilen paraya ait senetler bulunmaktadır. Beyaz kese, gider belgelerine ve cari yıla ait hesaplara mahsustur. Son hesap türü olan siyah kesede ise zamanında tahsil edilemeyen alacaklara ilişkin evraklar ve senetler saklanmaktadır (Gürata, 1975: 108-109; Çağatay, 1989: 136). Bu doğrultuda, lonca teşkilatlarının gelir gider kalemlerini gösteren örnek tablo Ek 1’de yer almaktadır.

Ek 1’deki tablodan da görüleceği üzere lonca teşkilatına dahil olan esnaflar; dul ve yetimlere bayramlık basma, esnaf ve memleket fukarasına kömür, esnaf fakirlerine hastalık parası, sadaka gibi gider kalemleri ile Esnaf Sandığı’na katkı sağlamaktadırlar. Bunun dışında tellal, çeşmeci, tulumbacı ve bekçi payı, kasaba dışındaki köprü tamiri, anaokulu öğretmenlerine ev kirası, kömür gibi kalemlerle esnaflar yaşadıkları bölgenin koşullarını da iyileştirmektedirler. Bu giderlere karşılık Osmanlı esnafı icar (kira) bedeli, vasiyet yolu ile bağış, esnaf bağışları ve ianeler (yardımlar) sayesinde gelir elde etmektedirler.

3.7. Lonca Teşkilatlarında Sınıflar

Esnaf kavramı, Arapça sözcük olan sınıf kelimesinden türetilmiştir (Özdemir, 1986: 156). Lonca Teşkilatlanmasında hariciler ve dahililer olmak üzere iki tür esnaf üyeliği bulunmaktadır. Hariciler de kendi içerisinde üç gruba ayrılmaktadır. Hariciler içerisinde yer alan ilk grup olan emekliler, yaşları nedeni ile dükkâna gitmeseler bile esnafın ustası, üstadı olan kişilerden oluşmaktadır. Sermaye sahibi olan emeklilerin dükkânlarını kalfaları işletmektedir. Ayrıca emekliler, esnaf sandığının olanaklarından faydalanamamaktadırlar. İkinci grup olan güçsüzler de esnafın üstatlarıdır. Güçsüzler de yaşları nedeni ile dükkâna gidemezler. Bunun yanında güçsüzlerin sahip oldukları yani kalfalarının işletebilecekleri bir dükkânları da bulunmamaktadır. Bu nedenle, lonca heyetlerinin yoksul olarak belirlediği güçsüzler, esnaf

sandığından ihtiyaçlarına göre faydalanabilmektedirler. Hariciler tipi üyelikte yer alan son grup ise sakatlar ve hastalardan oluşmaktadır. Herhangi bir sakatlık yaşayan veya tedavi edilemez durumda olan hastalar esnaf sandığının yardımlarından yararlanabilmektedirler. Ayrıca, sakat veya hasta olanlara ustalar ve kalfalar da birçok yardımda bulunmaktadırlar (Gürata, 1975: 111).

Lonca Teşkilatlanmasında bulunan bir diğer üyelik türü olan dahililer de yamaklar ve ıracılar, kalfalar ve ustalar olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır.

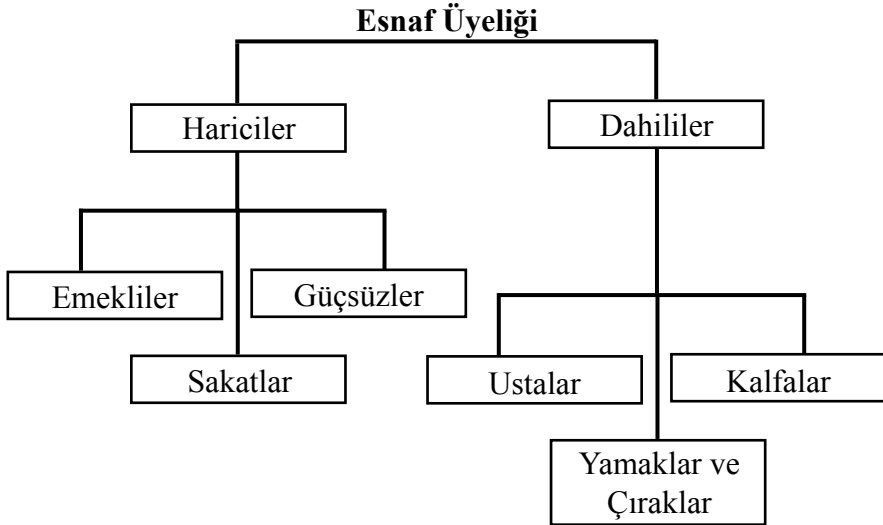
- *Yamaklar ve ıracılar*: Yamak, on yaşından küçük olup işe devamı velisi tarafından sağlanan kişilerdir. İki sene boyunca devamlı olarak ve ücret almadan yamaklık yapan kişiler tören ile ıracılığa yükselirler (Gürata, 1975: 111- 112). Çıracı, esnaf içerisinde en alt kıdemde bulunan kişilere verilen addır. Her ne kadar loncalarda meslek öğretilmeye çalışılsa da loncalar bunun yanında ıracıların eğitimleri ile de ilgilenmekteydi. Örneğın; Saraçlar Loncasına bağlı olarak çalışan ıracıların aynı zamanda medresede Kur'an dersi görmeleri de zorunlu tutulmaktaydı. Loncalar her ne kadar bu şekilde ıracılara mesleki eğitim dışında bir eğitim de vermeye çalışsalar da bir süre sora verilen eğitimler yetersiz kalmaya başlamıştır. Aile ekonomisine katkı sağlama için ailelerin çocuklarını küçük yaşlarda ıracı olarak işe vermeleri çocukların okuma yazma dahi öğrenememelerine neden olmaya başlamıştır. II. Mahmut döneminde bu sorunun önüne geçilebilmesi için loncalara öğrenimini tamamlamayan çocukların ıracı olarak alınması yasaklanmıştır (Baer, 1963: 100-101).

- *Kalfalar*: Arapça khalifa sözcüğünden türetilen kalfa, ıracılıktan sonra gençlerin kazandığı rütbedir (Baer, 1963: 101). Kalfalığa yükselen kişiler ustalarının dükkânda olmadığı zamanlarda ustalarının sahip olduğu yetkilere sahiptirler (Gürata, 1975 :112).

Kalfa ve ıracıların yetenek ve istekliliğine bakılarak yükseltildiği düşünülürse liderlik modellerinden biri olan Hersey-Blanchard'ın olgunluk kavramına vurgu yapılabilir. Olgunluk, iş olgunluğu (yetenek) ve psikolojik olgunluk (isteklilik) şeklindedir. Yetenek, kişilerin sahip olduğu tecrübe, teknik bilgi ve beceri bütünüdür. İsteklilik ise, çalışanların işlerini gerçekleştirirken sahip oldukları motivasyon ve

işlerine duydukları bağlılıktır (Zel, 2001: 124). Bu doğrultuda ustalar, kalfa ve çıraklarının olgunluk düzeylerini arttırabilmek için onların yanlarında yetişmelerine imkan tanırırlar ve onlara sorumluluk vererek yaptıkları işe dahil etmeye çalışırlar.

- *Ustalar*: Dahililer içerisinde yer alan son grup olan ustalık, esnafın ulaşabilecekleri en üst basamağı oluşturmaktadır. Üstatlık da denilen bu ustalık derecesi bazı şartları yerine getirmeyi gerektirmektedir (Baer, 1963: 104). Üç sene kalfalık görevini yerine getiren ve bu süre zarfında çırak yetiştirme konusunda başarılı, diğer kalfalarla iyi geçinebilen, herhangi bir şikâyet almayarak görevini en iyi şekilde yerine getiren, müşterilerine saygılı ve sanatına bağlı kalfalar ustalığa geçiş yapabilmektedir. Ayrıca, ustalığa geçecek bir kalfanın dükkânı idare edebilme yeteneğinin ve dükkân açmak için bir sermaye birikiminin olması gerekmektedir (Gürata, 1975: 113). Bu noktada işletme yönetimine atıfta bulunmakta yarar olacaktır. Frederick W. Taylor da, 1911 yılında yönetim ve organizasyon alanında ortaya koyduğu İşletmelerin Bilimsel Yönetimi isimli eserinde çalışma şartlarını, iş yerinde uyulacak kuralları belirleyecek tecrübeli ustabaşılar olması gerektiğini belirtmiştir (Eren, 2016: 23-24). Lonca teşkilatındaki esnaf üyeliğine ilişkin sınıflandırma Şekil 4.'te görülmektedir.

Şekil 4. Lonca Teşkilatının Sınıf Yapısı

3.8. Mahalle Örgütü Olarak Loncalar

Osmanlı Devleti, farklı birçok dinden nüfusu içinde barındıran kozmopolit bir yapıya sahiptir. Birbirine benzeyen yapıları ve kültürleri yönetmek zor değildir. Ancak Osmanlı Devleti'nin kendi içerisinde yer alan farklı kültürlere ait nüfusla, kendi nüfusunu ortak bir noktada birleştirerek yönetmesi ve farklı nüfuslar arasında çıkabilecek olası çatışmaları azaltması oldukça uğraştırıcıdır. Fleury'e göre kültürel farklılık, aynı toplumsal yapı içerisinde farklı kimliklere sahip insanların birleşimi ile ortaya çıkmaktadır. Bu birleşim içerisinde oluşan çoğunluk ve azınlık olmak üzere iki temel grup bulunmaktadır. Genellikle çoğunlukların içinde bulunduğu grup tarihsel bir mirasa da sahip oldukları için daha güçlü konumda yer almaktadırlar (Fleury, 1999: 109). Mantran'ın verdiği bilgilere göre; İstanbul'da faaliyet gösteren parşömen ve maroken üreticiler ve/veya satıcıları Yahudilerden, ipek üreticileri ve/veya satıcıları Ermenilerden, kürk üreticileri ve/veya satıcıları ise Rumlardan oluşmaktaydı (Güvemli, 1998: 71-72). Bu da Osmanlı Devleti'nin kendi içerisinde yer alan farklı nüfusu da günlük yaşamda kendi içerisine nasıl kattığının en güzel uygulamalardan birisi olarak görülmektedir.

Yeni bir loncanın kurulabilmesi için oluşturulacak loncanın çeşitli şartları sağlaması gerekmektedir. Yeni kurulmak istenen lonca öncelikle üreteceği ve satacağı mallar ile halkın ihtiyaçlarını karşılar nitelikte olmalı ve yeni üretilen mallara halkın talebi olmalıdır. Bunun dışında halka sunulacak yeni malları üretebilecek yeterli işgücü ve sermaye de kurulmak istenen loncada mevcut olmalıdır (Çelik, 2004: 63). Loncalar, her meslek için oluşturulan esnaf toplulukları için bu meslek gruplarının çalıştıkları yere yakın bir handa kurulmaktadırlar. Her meslek grubu için oluşturulan çarşılarda bir çeşme ile su sebili mutlaka bulundurulmaktaydı. Ayrıca her esnaf topluluğu için oluşturulan loncaların meclislerinin salonlarında mutlaka falaka asılmaktaydı. Loncalarda gerçekleştirilen toplantılarda ihtiyarlar minderde otururken; esnaf örgütüne dahil olan genç kişiler ise yerde oturmaktaydı (Güvemli, 1998: 69-70). Böylelikle mahalleler arasında organize edilen mahalle tipi esnaf örgütlenmesinin geliştirilmesi sözkonusu olmuştur.

Evliya Çelebi'nin eserlerinden elde edilen bilgilere göre, askeri herhangi bir birliğe dahil olmayan her erkeğin mutlaka bir lonca içerisinde yer alma zorunluluğu bulunmaktaydı. Bu derece geniş bir kesimi içinde barındıran lonca teşkilatlarının içerisinde mesleki düzey olarak farklılaşma olması ise kaçınılmazdır (Bayram, 2012: 98- 99). Bu mahalle tipi esnaf örgütlenmesinde çalışanlar; çırak, kalfa ve usta olmak üzere üç temel sınıfa ayrılmaktadır.

Bu doğrultuda lonca teşkilatının sınıf yapısı içerisinde ilk olarak çıraklar yer almaktadır. Çırak olacak çocuğun velisi, kalfaları ustanın çocuğun yetenekleri ve işe devamı konusundaki görüşlerini öğrenmek amacıyla esnaf sahibinin dükkânında toplanmaktadırlar. Çocuğun velisi esnaf vakfına bakır bir kap hediye eder. Usta ise çocuğa yalan söylememesi ve işe devam etme gibi konularda nasihatler verir. Çıraklar, ustalarının onlara vereceği yük taşıma ve temizlik gibi işleri yapmaktadırlar (Gürata, 1975: 112). Mesleki örgütlenmeler olan loncalarda çalışanlara aynı zamanda mesleki ve teknik eğitim de verilmektedir. Bu doğrultuda, esnafların bir diğer sınıfa yükselmesinde aldıkları eğitim doğrultusunda işlerini gerçekleştirirken uyguladıkları usul ve gösterdikleri başarı büyük önem arz etmektedir (Gemici, 2009: 6-7). Buradan da esnaf örgüt yapısının içerisinde liyakatin önem arzettiği ve eğitimin bunda büyük pay sahibi olduğu görülmektedir.

Lonca teşkilatı içerisinde yer alan bir diğer sınıf ise kalfalardan oluşmaktadır. Lonca heyetinin, ustaların ve diğer esnafların üstatlarının yer aldığı kalfalık töreni kalfa olacak kişinin o esnafa özel olarak hazırlanan bir elbise giymesi ile lonca odasında gerçekleştirilir. Bu da kalfalık töreninin çıraklık töreninden daha kapsamlı olduğunu göstermektedir. Törende, ustaları ve velisi kalfa olacak çırağın iyi özelliklerine tanıklık edip ondan hoşnut olduklarını dile getirirler. Lonca başkanının yeni kalfanın beline peştamal bağlayıp yeni kalfanın ise ustalarının elini öpmesi ile kalfalık töreni son bulmaktadır (Gürata, 1975:112). Bu tip bir uygulama organizasyon kültürünün de yansımalarından biri olarak düşünülebilir. Bu doğrultuda lonca teşkilatı içerisinde gerçekleştirilen bu tarz ritüeller ve törenler kültürün gözlemlenebilir yönünü oluşturmaktadır (Yağmurlu, 1997: 719).

Lonca teşkilatının sınıf yapısı içerisinde yer alan son grup ustalardır. Yine benzer şekilde loncalarda, çıraklığa ve kalfalığa geçişte olduğu gibi ustalığa geçiş için de özel bir tören düzenlenmektedir. Kalfaya, ustalık mertebesine geçeceği bir ay önce duyurulur ve böylece usta adayı kendisine dükkân edinecek yeterli süreye kavuşur. Kalfa, dükkânı bulduğunu ustasına, ustası ise kâhyaya bildirdikten sonra ustalığa geçiş töreni gerçekleştirilir. Üstatların, esnaf kahyalarının, hakimlerin ve müftülerin de eşlik ettiği törende kâhya, usta adayına ticarete doğruluktan ayrılmamasını, devlete itaat etmesini, müşterilerine ve diğer esnaflara karşı hürmet etmesini nasihat etmektedir. Kâhyadan sonra sözü alan usta ise kalfasından memnun olduğunu söyleyerek kalfasının kalfalık peştemalini çıkartarak onun yerine ustalık peştemalini bağlar. Yeni ustanın toplanan herkesin güzel dileklerini alarak ellerini öpmesi ile ustalık töreni son bulmaktadır (Gürata, 1975: 113-115).

3.9. Lonca Teşkilatlarının Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde ticari yaşamda ahilik geleneği uzun yıllar sürmüştür. Her ne kadar lonca teşkilatlanmasına geçiş yaşansa da ahi birliklerinin loncalar üzerindeki etkisi Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar sürmüştür. Bu dönemde loncalar geçmişteki yoğun tasavvufi özelliklerini yitirerek esnaf teşkilatı halini almışlardır (Demirci, 2003: 140). Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u ele geçirdiğinde ilk olarak şehri nüfuslandırma çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu doğrultuda Fatih, şehrin tamamen Hıristiyanlara bırakılması durumunda ileride halkın isyan edebileceğini düşündüğü için şehre özellikle Türk Müslüman nüfusu yerleştirmeye çalışmıştır (İnalçık ve Arı, 2005: 32). Fatih Sultan Mehmed fethedilen bölgeyi nüfuslandırmanın yanı sıra bölgede ticaret, ekonomi gibi diğer faaliyetleri de canlandırmayı amaçlamaktadır. Bu nedenle, İstanbul'un fethinden sonra Fatih almış olduğu diğer şehirlerdeki tüccar ve sanatkârların bazılarını ve özellikle o dönemin önemli ticaret merkezi olan Foça halkı İstanbul'a gönderilmiştir. Bunun dışında; Bursa, Gelibolu, Edirne gibi şehirlerde yaşayan fakat geçmişte İstanbul'dan ayrılan bilgin ve sanatkâr Rumların devletin onlara vereceği ev veya arsa karşılığında yeniden İstanbul'a dönmeleri zorunlu tutulmuştur (İnalçık ve Unan, 1988: 217-219). Fatih Sultan Mehmed'in

nüfuslandırma çalışmalarının sonucunda İstanbul'un nüfusu artınca, şehirde güvenlik, su, iâşe gibi temel ihtiyaçlar karşılanamaz hale gelmeye başlamıştır (İnalçık ve Arı, 2005: 37). Bu nedenle Fatih Sultan Mehmed İstanbul'un çevresinde kurulan köylere ve kasabalara savaş esirleri içerisinde bulunan çiftçileri yerleştirerek İstanbul'un iâşe sorununu çözmeye çalışmıştır (İnalçık ve Unan, 1988:217).

Rumen tarihçi N. Iorga, Fatih Sultan Mehmed'in zaferi, fethedilen yerde yıkım bırakmak olarak görmediğini ve bu nedenle asıl amacının fethettiği şehri düzenli bir şekilde yeniden inşa etmek olduğunu belirtmiştir (İnalçık, 1996: 30). İstanbul alındıktan sonra lonca örgütlenmelerinin önemi hızla artmaya başlamıştır. Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'un fethinden sonra 1000'in üzerinde dükkândan oluşan bedesteni yani Kapalıçarşı'yı yaptırmıştır (Genç, 2007: 61; İnalçık, 1996:301-31). Bedestenler; değerli malların depolanması, satılması, ticari faaliyetlerin gerçekleşmesi, altın gümüş gibi değerli eşyaların devlet tarafından kasalarda güvence altına alınması gibi birçok ekonomik görevi yerine getirmektedirler (İnalçık, 1997: 121). Fatih Sultan Mehmed gerçekleştirdiği bu faaliyetler ile savaş sonrası almış olduğu yıkık bir şehir olan İstanbul'u, Avrupa'nın büyük bir şehri; Osmanlı Devleti'nin ise başkenti haline getirmiştir (İnalçık ve Arı, 2005: 40). Lonca Teşkilatı'nın yapısını ve işleyişini açıklayan kaynaklar 15. yüzyılda oluşturulmaya başlanmıştır (Gürata, 1975: 96). Çünkü Osmanlı İmparatorluğunun sınırlarının genişlemesi ve tebaası içerisindeki milletlerin artışı gibi nedenlerle lonca teşkilatı bu dönemde tam anlamıyla organizasyonel bir yapıya dönüşmüştür.

Ayrıca Kanuni Sultan Süleyman döneminde yeniçeriler sorun çıkarmaya başlamışlardır. Bunun üzerine Kanuni yeniçerilere asker oldukları için dokunulmaz olmadıklarını bilmelerini ve kendisinin arkasında İstanbul'da 5000 kişilik bir ordunun olduğunu belirtmiştir. Kanuni'nin bahsettiği 5000 kişilik ordu debbağlardan oluşmaktaydı. Bu da esnaf örgütlenmelerinin Osmanlı Devleti'ndeki önemini vurgular niteliktedir (İnalçık ve Arı, 2005: 50-51).

Loncaların sektörel dağılımına ilişkin değerlendirmelere bakıldığında, 17. yüzyılda İstanbul'da loncaların büyük bir çoğunluğunun yiyecek sektöründe faaliyet gösterdiği görülmektedir. Berber, hamal gibi loncaların da içinde yer aldığı hizmet sektöründe faaliyet gösteren loncalar, sektörel dağılımda en büyük ikinci kategoriye oluşturmaktaydı. Giyim sektöründe yer alan loncalar ise, üçüncü en büyük esnaf sınıfını oluşturmaktaydı (Tablo 2) (Kuran, 2010: 77).

Tablo 2: Loncaların Sektörel Bileşimi

Sektör	Sayı	%
Yiyecek	91	39,7
Hizmet	59	25,8
Giyim	42	18,3
Ev Ürünleri	27	11,8
Eğlence	10	4,4
Tümü	229	100

Kayak: Kuran, T. (Ed.). (2010). *Mahkeme kayıtları ışığında 17. yüzyıl İstanbul'unda sosyo-ekonomik yaşam: Guilds and guildsmen. Communal affairs of Christians and Jews. Foreigners* (Vol. 1). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 77.

Tablo 2.'de de görüldüğü üzere, loncalar içerisinde sektörel olarak en büyük paya %39,7'lik oran ile yiyecek sektörü sahiptir. Sektörel dağılımda yiyecek sektörünü %25,8'lik oranla hizmet; %18,3'lük oranla giyim; %11,8'lik oranla ev ürünleri ve %4,4'lük oranla ise eğlence sektörü takip etmektedir. Örneğin; esnaf teşkilatlanmalarından biri olan berber esnafı da lonca şeklinde örgütlenen esnaf gruplarından biridir. Berberlerin, Üsküdar, Galata ve Eyüp'te ayrı loncaları bulunmaktadır. Berberlerin de diğer tüm esnaf örgütlenmelerinde olduğu gibi kendi içlerinden seçtikleri *şeyh, kethüda, duacı, yiğitbaşı ve yazıcı* adı verilen yöneticileri bulunmaktadır. Bu yöneticiler, berber esnafı arasında çıkan meseleleri çözmekten, berber esnafını kadı subaşı gibi devlet yöneticileri

karşısında temsil etmekten, kalfalık ve ustalık sınavlarını yapmaktan ve narhın uygulanmasını sağlamaktan sorumludurlar (Bilge, 2014: 188-189).

Avrupa’da ise Ortaçağ’da Lonca Teşkilatı’na benzeyen esnaf birliklerine rastlamak mümkündür. Bu esnaf birlikleri üyeleri arasında yardımlaşma sağlamayı ve üyelerini korumayı amaçlamaktadır. Başında azizlerin bulunduğu esnaf birliklerinin önemi III. Edward’ın kral olduğu dönemde artmıştır. Kral bu dönemde dokumacılara ve diğer zanaatkârlara kendi loncalarını kurma hakkı vermiştir. 1547 yılında İngiltere’de yapılan yasa değişikliği ile oluşturulan lonca sistemi çözülmüştür. Avrupa’nın birçok şehrinde de Lonca Teşkilatı’na benzeyen “Corporation” ismi ile esnaf teşkilatları kurulmuştur. Corporation, aynı meslek ile uğraşan kişilerin oluşturduğu topluluk anlamına gelmektedir. Roma’da Corpora Officium Collegia ismiyle faaliyet gösteren örgüt bu esnaf teşkilatlarına örnek olarak verilebilir. Ahi ve Lonca Teşkilatlarında olduğu gibi Roma’daki esnaf teşkilatlarının da ayrı kurucuları, örgüte giriş için uyulması gereken kuralları ve örgüt koruyucuları bulunmaktaydı. Zamanla her esnaf derneğinin idare halini alması sonucunda Roma yönetimi altına girmesi ile bu dernekler yıkılmıştır (Gürata, 1975: 85-88).

3.10. Lonca Teşkilatlarının Fonksiyonları

Özellikle 18. Yüzyılda altın çağını yaşayan loncalar, Osmanlı Dönemi sosyal ve ekonomik hayatında oldukça önem arz eden önemli birtakım fonksiyonları yerine getirmişlerdir (Altıntaş, 2010: 12). Zira Osmanlı kentlerinde faaliyet gösteren zanaat ve ticaret loncaları, ekonomik ve ticari hayatın merkezi kurumları olarak karşımıza çıkmaktadır (Pamuk, 2001: 95). Bu bağlamda lonca teşkilatlarının en önemli fonksiyonlarından birinin, yüzyıllar boyunca devlet yönetimi ile esnaf ve şehir halkı arasında bir köprü vazifesi görmek olduğu söylenebilir. Zira her bir meslek dalında çalışanların ilgili loncaya kayıt olma zorunluluğunun bulunması nedeniyle, devlet yönetimi loncalar vasıtasıyla öncelikle genel anlamda bir nüfus kontrolünü gerçekleştirme imkanına sahip bulunmaktaydı. Ayrıca ticari hayatla ilgili devlet

emirlerinin uygulanıp uygulanmadığının denetlenmesinden, lonca teşkilatlarının hiyerarşik yapısının en tepesinde yer alan kethüdalar sorumlu tutulmuşlardır (Baer, 1970: 33-34).

Kent düzeyindeki lonca teşkilatlarının en önemli fonksiyonlarından birisi de devlet tarafından loncalardan istenen vergi yükümlülüklerini loncalar ve lonca ustaları arasında dağıtımını yapmak ve daha sonra da sözkonusu vergileri toplayarak devlet temsilcilerine teslim etmektir (Pamuk, 2001: 96). Bu bağlamda özellikle 18. Yüzyılda lonca teşkilatları aynı zamanda devlet açısından önemli bir vergi kaynağı haline gelmişlerdir (Altıntaş, 2010: 12).

Esnaf tarafından üretilen veya satılan ürünlerin fiyat, ölçü ve kalitesinin kontrolü, lonca teşkilatlarının yerine getirdiği önemli görevlerden bir diğeri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada fiyat, ölçü ve kalite kontrolünün münhasıran loncalara ait bir görev olmadığı, bu konulardaki nihai sorumluluğun ve yetkinin devlet makamlarında olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira lonca teşkilatı esasen hileli işlemleri veya düşük kaliteye sahip ürünleri belirleme konusunda hassas davranmakta ancak kendisi herhangi bir yaptırım uygulayamamaktadır. Sadece bu konuda yetkili devlet makamlarını uyarmakta ve yaptırım uygulamasını bu makamların takdirine bırakmaktadır (Baer, 1970: 40-42). Sonuç olarak, Osmanlı Devleti'nde üretilen ürünlerde kalitenin sağlanabilmesi için standartlaşmaya gidilmiş ve esnafların belirlenen standartlara uyup uymadığı devlet tarafından sürekli kontrol edilmiştir. Kanunnamelerde de belirtilen bu kurallara uymayan esnaflar cezalandırılmakta ve gerekirse loncadan atılarak esnafılık faaliyetlerini devam ettirmesi yasaklanmaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti bu iktisadi yapı içerisinde yalnız müşteri memnuniyetini sağlamaya çalışmamış aynı zamanda hayvan haklarını da korumaya çalışmıştır. Buna hamalların yüklerini teslim ettikten sonra dönüş yolunda hayvanlarının üzerlerine binmesinin yasaklanması örnek gösterilebilir (Çiftçi, 2004:25-27).

Lonca teşkilatları aynı zamanda devlete hizmet ve işgücü kaynağı sağlama fonksiyonunu yerine getiren bir kurum olarak da karşımıza çıkmaktadır. Zira özellikle savaş dönemlerinde lonca teşkilatlarının

üyelerini orduya sivil yardımcılar olarak görevlendirdikleri bilinmektedir. Benzer şekilde devlet otoritelerinin ihtiyaç duydukları belirli birtakım malların tedariki ve dağıtımını da yine lonca teşkilatları tarafından sağlanmıştır. Yine esnaf ve zanaatkarların ihtiyaç duydukları hammaddelerin temini ve dağıtımını lonca teşkilatlarının yerine getirdikleri önemli işlevlerden biri olarak görülmektedir (Baer, 1970: 37-38).

Lonca teşkilatlarını yukarıda açıklanan işlevleri yanında esasen üyelerine istikrar ve güvence sağlamayı amaçlayan ve bu amaç doğrultusunda piyasa ve üretim koşullarını düzenleme ve denetlemeye yönelik çeşitli kurallar koyan birer meslek örgütleri olarak görmek gerekmektedir. Birer meslek örgütü olarak faaliyet gösteren localar, özellikle yerel yönetimler üzerindeki siyasi güçleri sayesinde, herhangi bir üretim veya ticaret dalında kendileri dışında faaliyet gösterilmesinin yasaklanmasını sağlamış daha açık bir ifade ile tek el konumuna yükselmişlerdir. Loncalar üyelerini lonca dışı rekabete karşı korumanın yanında lonca içi rekabeti önleyecek önemli birtakım düzenlemeler de gerçekleştirmişlerdir. Bu bağlamda yukarıda da ifade edildiği gibi loncalar, gerekli hammaddelerin sağlanmasından üyeleri arasında dağıtımına, üretim koşullarına, çalışma saatlerine, çalışacak üye sayısına, ücret düzeylerine, üretilecek malların niteliğine ve fiyatlarına kadar pek çok konuda ayrıntılı kurallar getirmişlerdir (Pamuk, 2001: 94). Bu kuralların yanında loncaların aynı zamanda üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların çözümü ve mali yardıma ihtiyaç duyan üyeleri için bir yardım fonu oluşturma ve bu fon aracılığıyla sözkonusu üyelere mali destek sağlama fonksiyonlarını da ifa ettikleri de bilinmektedir (Baer, 1970: 42-44). Lonca Teşkilatı, üretim ve piyasa koşullarını düzenleyen ve üyelerini koruyan tipte mesleki bir örgütlenmedir. Lonca sisteminde her dükkân bir gedik olarak kabul edilmekte ve imtiyaz ismi de verilen gedikler sayesinde devlet içerisindeki işsizlik önlenmekteydi. Çünkü merkezlerde esnaf gruplarının açabileceği gedik sayısı önceden belirlenmiştir. Bu nedenle esnaflar istedikleri yere dükkân açamamaktadırlar. Lonca üyeleri sadece aynı iş kolunda bir esnafın işi bırakması veya ölmesi durumunda yeni bir dükkân açabilmektedirler. Esnafların çalıştıracağı kalfa, usta ve çırak sayılarının

da devlet tarafından belirlenmesi, gerektiğinde bu sayılarda ve önceden belirlenen gedik sayılarında devletin değişiklik yapabilmesi işsizlik sorununun ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu nedenle loncaların işsizliği azaltıcı bir örgütlenme olduğunu söylemek de mümkündür (Yazıcı,1996:158-160).

Osmanlı Devleti'nin iktisadi yapısı eşitlik, dayanışma, işbirliği, hoşgörü gibi ahlaki ilkeler çerçevesinde gelişmiştir. Osmanlı Devleti, üretim faktörlerini esnaflar arasında eşit dağıtmaya çalışarak eşitlik ilkesini korumaya çalışmıştır. Ayrıca Osmanlı Devleti, dayanışmayı ve işbirliğini ayakta tutabilmek için ise ekonomide rekabetten kaçınmaya çalışmıştır (Çiftçi, 2004: 21-22). Lonca teşkilatları da yukarıda açıklanan yönetsel ve ekonomik fonksiyonları yanında aynı zamanda birer sosyal kurum olarak da önemli bir işlev görmüşlerdir. Üyeleri arasında sadakat ve birlik ruhunu güçlendiren loncalar ayrıca toplumda dürüstlüğü, vefakârlığı, diğer insanların da haklarına önem vermeyi, devlete bağlılığı, yardımseverliği ve alçakgönüllülüğü özendiren kurumlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Baer, 1970: 46-49).

Yukarıda anlatılanlar ışığında, benzer faaliyetleri İşletme Yönetimi'nde Henri Fayol 1916 yılında yayınladığı "Sanayi ve Genel Faaliyetlerde Yönetim" isimli eserinde işletmelerde yönetim faaliyetlerinin yerine getirilmesinde uyulması gereken kurallar olduğunu ortaya koyarak belirtmektedir (Eren, 2016: 24-26). Lonca teşkilatında esnaf arasında işbirliğinin yapılması, ticari faaliyetlerde önceden belirlenen standartları sağlayabilmek için esnafların kendi disiplin sistemlerini kurmaları, esnafların çalıştıracağı çırak, kalfa ve usta sayılarının devlet tarafından önceden belirlenerek herhangi bir ayırım yapılmaksızın esnafa adil davranılmaya çalışılması Fayol'un ortaya koyduğu yönetim ilkeleri ile benzerlik göstermektedir.

3.11. Lonca Teşkilatlarının Çözülmesi

Loncalar ticari hayatta materyalist anlayışın getirdiği hedefler yerine İslami ilkeleri uygulamışlardır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin ticari anlayışında serbest rekabet anlayışı, gerektiğinden fazla kazanç elde etme, spekülasyon yaratma gibi davranışlar yerine toplumsal

dayanışma ve yardımlaşma ön planda tutulmuştur. Fakat zamanla Avrupa’da üretilen ürünlerin ülke sınırlarına girişi ve kapitülasyonlar ile Lonca Teşkilatlarının mevcut düzeni sarsılmaya başlamıştır. Bunun sonucunda, esnafların lonca şeyhlerine duydukları güven azaldığı için şeyhler loncaların içerisindeki ahlaki ve mesleki yapıyı kontrol edemez hale gelmişlerdir. Bu da zamanla loncaların ortadan kalkmasına neden olmuştur (Demirci, 2003:142). Geçmişte Loncalar sayesinde karşılanan Osmanlı ordusu ihtiyaçlarının ithal ürünler ile de karşılanabilir olması Osmanlı Devleti’nin loncaları ithal ürünlerle rekabet konusunda korumama konusundaki bir nedeni olabilir. Yeterli sermaye birikimine sahip olmayan, Batı’ya göre basit aletler ile üretim yapan ve İslam anlayışını temel aldığı için rekabet kültürüne sahip olmayan loncalar Batı’nın ürettiği farklılaşmış ürünler ile rekabet edemez hale gelmişlerdir.

Ayrıca Osmanlı Devleti’nin topraklarının büyümesi ve kendi sınırları içerisine çok sayıda Yahudi ve Hristiyan esnafı olması ile birlikte Lonca Teşkilatlarında olan Müslüman - gayrimüslim ayrımını yapmak güç hale gelmeye başlamıştır. Bu nedenle 18. yüzyıl itibari ile Osmanlı Devleti Gedik Teşkilatı denilen yapıyı oluşturmuştur (Özdemir, 1986: 161).

4. GEDİK TEŞKİLATININ DOĞUŞU VE YAPISI

Osmanlı Devleti’nin Müslüman olmayan topraklarda sınırlarını genişletmesi ile birlikte ticari yaşama gayrimüslimlerin de katılması kaçınılmaz olmuştur. Bu da, Ahilik örgütlenmesine benzeyen fakat farklı dine mensup kişilerin de yer aldığı tekel ve imtiyaz anlamlarına gelen Gedik isimli organizasyonların ortaya çıkmasına neden olmuştur (Gündüz, Kaya ve Aydemir, 2012: 41). Bu doğrultuda 1830 yılında Ankara’da yapılan nüfus sayımı sonrasında Ankara’da faaliyetlerini gerçekleştiren esnaf gruplarının dinlerine göre ayrımı Tablo 3.’te yer almaktadır (Özdemir, 1986: 175-177). Herhangi bir din ayrımı yapmaksızın ortaya konulan gediklerin eski örgütlenmelerden büyük farkı bulunmamaktadır, yalnızca eski esnaf teşkilatının eksik yönlerini tamamlar niteliktedirler (Çağatay, 1989: 112; Kal’a, 2003: 251).

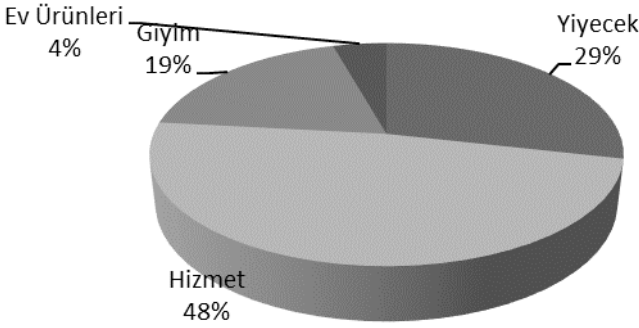
Örneğın; Tablo 3’te 1830 yılında Ankara’da faaliyet gerçekteşiren esnafın içerisinde buldukları sektörlere göre dini dağılımları yer almaktadır.

Tablo 3: 1830 Yılı Ankara Gediklerinin Sektörel ve Dini Dağılımı

	Yiyecek	Hizmet	Giyim	Ev Ürünleri	Toplam
Müslüman	147	229	89	23	488
Gayrimüslim	10	36	15	1	62

Kayak: Özdemir, R. (1986). *Ankara Esnaf Teşkilatı. II.* Milli Türkoloji Kongresi, 15-21 Eylül 1986. İstanbul, 1986: 175-177.

Tablo 3’ten de görüleceğı üzere; 1830 yılında Ankara’da faaliyet gösteren 550 esnafın 488’i Müslümanlardan oluşmaktadır. Gayrimüslim esnafın da ticari yaşamda bu şekilde yer alabilmesi Gedik Teşkilatı’nı Ahi Teşkilatı’ndan ayırırken loncaya yaklaştırmaktadır. Bu dönemde Ankara’da yiyecek, hizmet, giyim, ev ürünleri ve eğlence olmak üzere ağırlıklı olarak beş sektör ön plana çıkmaktadır. Hizmet sektörü %48 ile ilk sıradadır. Bu sektörde; boyacı, hamamcı, imam berber, kale dizdar sıralanabilir. Yiyecek sektörü ise %29 ile ikinci sırada yer almaktadır. Bu sektörde; içerisinde bakkal, balcı, balıkçı, börekçi, kassab, leblebici gibi meslekler sıralanabilir. Giyim sektörü %17 ile üçüncü sıradadır. Bu sektörün içerisinde; abacı, çizmeci, köşker, mestçi gibi meslek grupları sayılabilir. Ev ürünleri sektörü ise %4 ile son sıradadır. Bu sektörde; döşekçi, destici, dökmeçi gibi esnaf örgütlenmeleri yer almaktadır (Şekil 5).

Şekil 5. 1830 yılında Ankara'da Faaliyet Gerçekleştiren Sektörler

Kaynak: Özdemir, R. (1986). *Ankara Esnaf Teşkilatı. II.* Milli Türkoloji Kongresi, 15-21 Eylül 1986. İstanbul, 1986: 175-177.

Gedik, sahibi tarafından gerçekleştirilen bir işin başkalarının yapamamasını ve yine aynı şekilde sahibi tarafından satılan mal veya hizmetin başkaları tarafından satılamamasını ifade eden ve bu iki şartı sağlayarak devletin verdiği senedin içerisinde bulunan hükümlerin uygulanmasıdır (Çağatay, 1989: 112).

Gedik, ticaret ve zanaat faaliyetlerini gerçekleştirebilme yetkisine sahip olmayı ifade etmektedir (Özdemir, 1986: 161). Yetişen kalfaların ellerinde imtiyaz fermanı belgesi olmaması durumunda ticaret ve zanaat yapabilme hakları bulunmamaktadır. Yani, gedik sahibi olmayan esnaf, dükkân veya atölye açamamakta ve ticaret yapamamaktadır. Ahi Birliklerinde esnafa yetki Ahi kurulları tarafından verilirken; gediklere verilecek izin gibi her türlü konudan devlet sorumludur (Çağatay, 1989: 216-217). Bu imtiyaz fermanlarında esnafın sayıları, esnaf sayılarının artımı/azaltılması, gediklerin verilebileceği kişiler, esnaflığa kabul edilme koşulları gibi temel unsurlara ilişkin hükümler yer almaktadır (Çevrimiçi, <http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/123.pdf>, Erişim: 02.02.2018).

1727 yılında ortaya çıkan gedik sistemine ilk dönemlerinde ustalık adı verilmektedir. İlerleyen dönemlerde ustalık terimi yerini zanaat aletlerini kasteden gedik kavramına bırakmıştır. Bir esnaf

icra ettiği sanatı bırakıp sahip olduğu ustalık hakkını yetişmiş bir kalfaya verdiğinde usta aynı zamanda zanaat aletini de kalfaya vermiş bulunmaktadır. Benzer şekilde, ölen bir esnafın ustalık hakkı varisleri tarafından satılabilmektedir. Esnafın zanaat aletinin, ustalık hakkının veya her ikisinin de alınıp satılabilir hale gelmesine gedik denmektedir (Çağatay, 1989: 112-113). Gedik sisteminde şehirlerdeki zanaat, atölye ve dükkân sayıları önceden belirlenerek bu sayıda değişiklik yapılamamaktadır. Bu nedenle ustalığa yükselecek kalfalar kolaylıkla dükkân açamamaktadırlar (Özdemir, 1986: 162).

Her ne kadar resmi olarak gedik kavramına 1727 yılında rastlanmış olsa da geçmişte loncalara da bu tür imtiyazlar verildiği görölmektedir. 1653 yılında fırıncı esnafına, 1659 yılında ise camcı esnafına tanınan imtiyazlar gedik kavramının geçmişinin daha da eskiye dayandığını ortaya koymaktadır (Kal'a, 2003: 250; Kal'a, 1998: 57-58).

Gedik hukuku; gediklerin miras olarak bırakılmasını, alım ve satımını içerdii için gedik sistemi rekabetin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çünkü gedik sisteminde devlet, esnafa müdahale aracı olarak görölmemektedir. Bu sistemde gedikler, devletin sağladığı haklar ile büyümektedirler. Gedik sisteminde esnafılar böylece daha özgür hareket etmeye başlamışlardır (Kal'a, 2003: 250-251).

Gedikler, müstakar ve havai olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Müstakar gedikler; dükkân, atölye, mağaza gibi yerler dışında sanat ve/veya ticari faaliyet yapamamaktadırlar. Bu kişiler resmi soruştırmaya tabii tutulurlar ve gedik senedi almak zorundadırlar. Havai gedikler ise, bireylere özgüdür ve bireyler istedikleri şekilde sanatlarını ve/veya ticari faaliyetlerini gerçekleştirebilirler (Çağatay, 1989: 115).

Esnaf örgütlenmelerinin başladığı ilk dönemlerden itibaren berber esnafıları varlığını korumuşturlar. Fakat özellikle 19. yüzyıl ile birlikte berber gediklerinin de diğer gedikler gibi miras olarak bırakılabilmesi ve bırakılan mirasın satılabilmesi ile özel mülkiyet, gerekli sermayeye sahip olan fakat berber esnafı olmayan yabancılara

geçmeye başlamıştır. Bu da, yeterli sermayeden yoksun olan berber esnafı kalfaların gedik sahibi olabilmelerini geciktirmiştir. Özel mülkiyet kavramının bu şekilde gelişmesi ile birlikte berberler, gedik yapısındaki güçlerini koruyamaz hale gelmişlerdir. Bunun sonucunda berberler zamanla gediklerdeki mülkiyetlerini kaybetmeye başlamışlardır (Turna, 2006: 179-181).

19. yüzyıl sonrasında sanayi devrimi sayesinde Avrupa’da büyük fabrikalarda üretilen ürünler ile rekabet edemeyen Osmanlı Devleti’nin ekonomisi zarar görmeye başlamıştır. Ortaya çıkan bu zarar, fiyat artışının da etkisi ile esnafları olumsuz etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle esnaflara tanınan imtiyazlar ve gedikler ortadan kaldırılarak esnaflar şirkete dönüşebilmeleri için teşvik edilmişlerdir (Kal’a, 2003: 251). İlk olarak III. Selim tarafından zorunlu gıda maddeleri dışındaki esnaf tekelleri 1764 yılında lağvedilmiştir (Bayram 2012: 110).

Tanzimat Fermanı’nın ilanından ve yabancı devletler ile yapılan ticaret anlaşmaları sonrasında tekelciliğin; sanayinin ve ticaretin gelişmesini engellediği, bu nedenle devletin artık tekelcilik ve gedik uygulamalarına son vermesi gerektiği kararlaştırılmıştır. Bu doğrultuda, 17 Haziran 1861 yılında Osmanlı padişahı Abdülmecit’in fermanı ile ticaretteki gedik kuralları tam anlamıyla kaldırılmıştır (Çağatay, 1989: 116).

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Günümüzde esnaf ve sanatkârların konfederasyonu şeklinde organizasyonel yapılanmaların, Osmanlı dönemindeki karşılıkları Ahilik ve Lonca Teşkilatları olarak görülebilir. Ahilik Anadolu Selçuklu Devleti döneminde sosyal ve ekonomik yapıyı düzenleyici etkiye sahip bir kurum olarak görülmektedir. Ancak İstanbul’un fethinden sonra Müslüman esnafın yanı sıra Gayri Müslüm esnafında bir çatı altında rahat bir şekilde görevlerini ifa edebilmeleri için Lonca teşkilatı kurulmuştur. Lonca teşkilatı da kendisinden önce ortaya çıkan Ahi yapısına benzer şekilde sosyal, kültürel ve ekonomik faydaları ile ön

plana çıkmış toplumsal bir kurumdur. Bu kurumun en önemli özelliği farklı tebaadan bireylerle oluşturulan mahalle tipi esnaf şeklinde organize edilmiş olmasıdır.

Çalışmada, Lonca teşkilatının yönetsel ve mali yapısına değinilerek örneklerle durum açıklanmaya çalışılmıştır. Bu çerçevede loncaların hiyerarşik düzeni net bir şekilde tanımlanmaya çalışılmıştır. Mali yapıları ise ilgili gelir ve gider kalemleri ile belirtilmiştir. Çalışmanın belki de en can alıcı noktasının Loncaların kuruluş tarihi meselesidir ki, bu noktada İstanbul'un fethi bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Ayrıca çalışma yönetim düşüncesinin evriminin başladığı Sanayii devriminden sonraki Klasik Yönetim düşüncesi ile Lonca teşkilatının benzer yönlerini ortaya koymasına bakımdan önemli olarak kabul edilebilir. Yine organizasyonel yapının temel unsurları olarak kabul edilen kurum kültürü ve liderlik tarzları bağlamında günümüz çalışmaları ile Lonca teşkilatındaki yapılar karşılaştırılmaya çalışılmıştır. Son olarak da Lonca teşkilatının yetersiz kalması ve Gedik yapılarına geçişten bahsedilmiştir. Ancak Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonlar nedeniyle ekonomisinin daha fazla dışa bağımlı hale gelmesi ve rekabetçi özelliklerini yitirmesi, Lonca ve Gedik teşkilatının kapatılması ile son bulmuştur.

KAYNAKLAR

- Akgöz, S. S., ve Ercan, E. (2017). Ahilik Felsefesi ve Örgüt Modelinin Dünyadaki Kalkınma Modeli Olan Kooperatife Yansımaları. *Alınteri Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 51-58.
- Akgündüz, M. (2014). Ticarî Hayatta Kardeşliği Esas Alan Ahilik Teşkilatı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19 (31), 9-18.
- Altıntaş, A.M. (2010). The World of Ottoman Guilds: The Issue of Monopoly. *History Studies*, 2/3 (1), 11-23.

- Arı, M. (2008). Ahiliğin Siyasal Boyutları ve Günümüzde Yeniden Yorumlanması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(16), 38-55.
- Arslan, R., ve Şanlı, D. (2013). Osmanlı Devleti'nde Bir Esnaf Örgütlenmesi Olarak Lonca Teşkilatı. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 4(7), 15-30.
- Baer, G. (1963). Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi İçin Önemi. çev. Sami Ferliel. *AÜ SBF dergisi*, 8(14), 99-119.
- Baer, G. (1970). The administrative, Economic and Social Functions of Turkish Guilds. *International Journal of Middle East Studies*, 1(1), 28-50.
- Baransel, A. (1993). *Çağdaş Yönetim Düşüncesinin Evrimi*. İstanbul: Avcıol Basım Yayın
- Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti'nde Ekonomik Hayatın Yerel Unsurları: Ahilik Teşkilâtı ve Esnaf Loncaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (21).81-115
- Bilge, S. M. (2014). Osmanlı İstanbul'unda Berber Esnafı. *Osmanlı İstanbulu-II. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler*, 187-206.
- Bosnalı, Ö. (2004). Ahiliğin Üretim ve Tüketim Mekanizmasındaki Yeri ve Günümüze Uyarlanması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(8), 39-46.
- Cohen, A. (2001). Osmanlı Kudüs'ünde Loncalar, çev. Nurettin Elhüseyni, İstanbul, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları.
- Çağatay, N. (1989) *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*. Türk Tarih Kurumu Yayınları. Ankara.

- Çelik, B. (2004). *Osmanlı Lonca Sistemi İçinde Yamaklık Olgusu*. 61-78.
- Çiftçi, C. (2004). Müşteri Memnuniyeti, Kalite ve Osmanlı Esnafı. *U.Ü. Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(7), 17-34.
- Demirci, M. (2003). İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri. *İstanbul: İstem Dergisi*, 2, 129-146.
- Durak, İ. ve Yücel, A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve idari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15 (2), 151-168.
- Eren, E. (2016). *Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar)*, 12. bs. İstanbul: Beta.
- Hofstede, G. (1984). Cultural Dimensions in Management and Planning. *Asia Pacific Journal of Management*, 1(2), 81-99.
- Gemici, N. (2009). *Ahilikten Günümüze Meslek Eğitimi*, 1. bs. İstanbul: Kelebek Matbaacılık.
- Genç, M. (2007). *Osmanlı esnafı ve devlet (Loncadan Oda'ya, İstanbul Ticaret Odasının 125. Yılı Anısına)*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları. Human & Society.
- Güler, İ. (2011). XVIII. Yüzyılda Osmanlı Esnaf ve Zanaatkârları ve Sorunları Üzerine Gözlemler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 1(2).
- Gündüz, A. Y., Kaya, M., ve Aydemir, C. (2012). Ahilik Teşkilatında ve Günümüzde Tüketicilerin Korunmasına Yönelik Çalışmalar Üzerine Bir Değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14(2), 37-54.
- Gürata, M. (1975). *Unutulan adetlerimiz ve loncalar*. Ankara.
- Güvemli, O. (1998). *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi* (Cilt 2). Avcıol Basım-Yayın.

- Güvemli, O. (1995). *Türk Devletleri Muhasebe Tarihi* (Cilt 1). Avcıol Basım-Yayın.
- İnalçık, H., ve Arı, B. (2005). Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalçık'ın Çalışmaları. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 6, 27-56.
- İnalçık, H., ve Unan, F. (1988). Fâtiş Sultan Mehmed Tarafından İstanbul'un Yeniden İnşası. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3, 215-226.
- İnalçık, H. (1997). *İstanbul'un İncisi: Bedesten*. Mustafa Özel (haz.), İktisat ve Din, İz Yayıncılık, İstanbul.
- İnalçık, H. (1996). Fatih, Fetih ve İstanbul'un Yeniden İnşası. *Dünya Kenti İstanbul Habitat II*, 22-37.
- Kal'a, A. (2003). Osmanlı Esnafı ve Sanayisi Üzerine Yapılan Çalışmalarla İlgili Genel Bir Değerlendirme. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 1(1), 245-266.
- Kal'a, A. (1998). *İstanbul esnaf tarihi tahlilleri: İstanbul esnaf birlikleri ve nizamları* (Cilt 1). İstanbul Araştırmaları Merkezi.
- Kılınç, M. (2012). Türkiye'de Mesleki Teknik Eğitimi Şekillendiren Eğitim Kurumlarından Ahilik, Gedik, Lonca, Enderun Mektebi'nin Tarihi Gelişimleri. *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 7(4), 63-73.
- Kuran, T. (Ed.). (2010). *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam: Guilds and Guildsmen. Communal Affairs of Christians and Jews. Foreigners* (Vol. 1). Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Mamuti, A. (2013). An Essay on Economic Values of Akhisim. *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*, 6 (1), 238-246.
- Özdemir, R. (1986). *Ankara Esnaf Teşkilatı*. II. Milli Türkoloji Kongresi, 15-21 Eylül 1986. İstanbul, 1986: 156-181.

- Pamuk, Ő. (2001). Osmanlı'da Loncalar. *The Grand Bazaar Magazine – Kapalıçarşı*, 2, 94-96.
- Şen, M. (2002). Osmanlı Devleti'nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar. *Çimento İşveren, Kasım*, 18-40.
- Tereza Leme Fleury, M. (1999). The Management of Culture Diversity: Lessons From Brazilian Companies. *Industrial Management & Data Systems*, 99(3), 109-114.
- Tesk Yayınları, *Ahilik Kültürü*. <http://www.tesk.org.tr/tr/yayin/123.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.02.2018)
- Turna, N. (2006). Ondokuzuncu Yüzyılın İlk Yarısında İstanbul'da Berber Olmak, Berber Kalmak. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (9), 171-188.
- Ülgener, S. F. (1981). *Zihniyet ve din. İslâm, tasavvuf ve çözülme devri iktisat ahlâkı*. DER Yayınları.
- Werner, E. (1986). *Büyük Bir Devletin Doğuşu (Osmanlı Feodalizminin Oluşma Süreci)*, (Çev. Öner, Y. ve Esen, O.), Alan Yay, İstanbul.
- Yazıcı, N. (1996). “Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 155-165.
- Yağmurlu, A. (1997). Örgüt Kültürü: Tanımlar ve Yaklaşımlar, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Dergisi*, 52(1-4), 717-724
- Zel, U. (2001). *Kişilik ve Liderlik*. Ankara: Seçkin Yayınları.

Ek 1. Gelir- Gider Tablosu

Gelirler		Giderler	
Krs.		Krs.	
7.930	İcar (Kira) bedeli	3.000	Anaokulu öğretmenlerine ev kirası, kömür
7.900	Borç verilen paramın geliri	2.330	Satın alınan dükkân bedeli
		2.300	Kurban ve hocalara yardım parası
2.700	Esnaf bağışları	1.800	Sadaka (Günde 5 kuruş)
		1.750	Üçgünlük toplantısı hissesi
2.590	İaneler (yardımlar)	1.200	Esnaf ve memleket fukarasına Ramazanda ekmek parası
950	İtaniye bedeli (fukaraya yemek)	1.200	Tellal, çeşmeci, tulumbacı ve bekçi payı
750	Vasiyet yolu ile bağış	1.100	Şer'i hakimlik eliyle yardım (İslam hukuku yoluyla yardım)
550	Esnafın alınan hisse bedeli	950	Tamir, Bakım
425	Esnaf giriş aidatı	700	Yaz mevsiminde kar bedeli
185	Müteferrik gelirler (ayrılmış gelirler)	600	Esnaf ve memleket fukarasına kömür
		600	Dul ve yetimlere bayramlık basına
		450	Dükkânı yanan Hasan Ağaya Sermaye
		420	Kasaba dışındaki köprü tamiri
		400	Esnaf fakirlerine hastalık parası
		2.735	Muhtelif giderler
		750	Lonca giderleri
		22.885	Giderler toplamı
		1.095	Kalan olup mevcut nakde ilave edilen
23.980	Toplam	23.980	Toplam

Yazıcı, N. (1996), "Lonca Sisteminin İşsizlik Sigortasıyla İlgisi Üzerine Bazı Düşünceler". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35 (1), 162-163'ten derlenmiştir.